

Laat je niet misleiden

Over politieke peilingen in de media

Jaak Billiet (KU Leuven)

De voorbije maanden heb ik enkele keren scherp uitgehaald naar het gebruik van politieke peilingen in de media: "Opiniepeilingen naar kiesintenties misleiden de burgers". Die uitspraak heeft niet zozeer betrekking op zij die de peilingen uitvoeren, als wel op de wijze waarop men op televisie en in de kranten met de resultaten omgaat. Soms ligt beperkte statistische kennis aan de basis van onbewuste misleiding⁽¹⁾, maar sensatiezucht is vaak ook niet veraf. Correcte interpretaties van de resultaten van peilingen naar kiesintenties zijn doorgaans voor de media niet interessant omdat de gevonden verschillen kleiner zijn dan wat men op grond van de toevallige en systematische fouten kan verwachten. Niettemin worden, zonder rekening te houden met de regels van de statistiek, kleine verschillen als betekenisvol voorgesteld. Zo verschilt de peiling van VRT/De Standaard van 5 juni alleen beduidend van die van eind april wat de toename van Groen! betreft. Toch worden bladzijden vol geschreven met interpretaties over wijzigingen bij alle partijen in het licht van gewijzigde gebeurtenissen, terwijl er statistisch helemaal niets aan de hand is. De boutade "met statistieken kan men bewijzen wat men wil", gaat zeker op voor onvoldoend opgeleide gebruikers ervan. Correct gebruik van statistiek gaat daar nu net tegenin.

De opdrachtgevers doen hun uiterste best om te laten uitschijnen dat hun peilingen correct gebeuren en dat ze betrouwbaar zijn. De noodzakelijke informatie om dit te beoordelen, ontbreekt echter maar al te vaak. Er is niets op tegen dat peilingen gepubliceerd

worden, maar dan moet men er correct mee omspringen en niet een misleidende indruk van 'waarheid' wekken. Men wil mij tenslotte laten geloven hoe de politieke opinie denkt, maar dan wil ik - vanuit mijn kennis van wat er allemaal kan mislopen - kunnen oordelen over de waarde van zulke beweringen over de samenleving waartoe ik behoor.

MISLEIDING ALOM

Op welke punten is misleiding schering en inslag? Men wekt om te beginnen de indruk dat het gaat om toevallige steekproeven uit de beoogde bevolking van kiesgerechtigde Vlamingen vanaf achttien jaar. Doorgaans gaat het niet om toevallige steekproeven die naam waardig. Nochtans is toeval een primaire vereiste om op basis van een kleine steekproef uitspraken te doen over een grote populatie. Men gebruikt geen uitputtende lijsten van alle kiesgerechtigden. Bij telefonische peilingen selecteert men ofwel rechtstreeks uit alle vaste telefoonbezitters ofwel uit voordien verzamelde adressen (of nummers). Zulke grote bestanden worden dan lange tijd gebruikt om toevallige steekproeven uit te trekken. Soms worden ze ook aangevuld met informatie die men na elke peiling bijhoudt. Kiezers die uitsluitend via gsm bereikbaar zijn, zitten niet in zo'n steekproef. Zonder voorafgaand onderzoek wordt aangenomen dat hun politieke overtuigingen niet systematisch verschillen van de vaste telefoon-gebruikers. Met behulp van de opgeslagen informatie in de grote bestanden kan elke nieuwe steekproef op heel wat kenmerken gewogen worden. Men zou moeten

onderzoeken in hoeverre daardoor de vertekening verdwijnt die eigen is aan een steekproef met vaste telefoons. Wij weten uit ervaring dat het wegen meestal niet veel verschil oplevert, tenzij men gebruik maakt van cruciale kenmerken die met het onderzochte onderwerp te maken hebben.

Daarnaast is de 'non-respons' een tweede systematische bron van fouten waaraan in de peilingen nagenoeg geen aandacht besteed wordt. Het aantal mensen dat weigert mee te doen of dat niet bereikt wordt binnen de heel korte periode van afname van de enquêtes, is ontstellend groot. De spraakmakende peiling van mei 2004 van de VRT en *De Standaard* heeft een respons van nog geen 20%; die van januari niet veel meer. Dit betekent dat ruim acht van de tien gecontacteerden niet bereikt werden. Uit de technische rapporten is helemaal niet op te maken hoeveel gecontacteerden weigeren en hoeveel niet te bereiken zijn. Dit zijn twee categorieën die nochtans verschillende fouten kunnen veroorzaken. Vaak zijn de weigeraars de minder politiek betrokkenen of ze hebben een grotere afkeer van de politiek. Dit is gebleken uit jarenlang onderzoek. Door de peiling binnen één week te concentreren, hebben de minder bereikbare kiezers minder kans om in de steekproef te zitten, terwijl de makkelijker bereikbare oververtegenwoordigd zijn. Ik laat het over aan de lezer om uit te maken in welke richting de vertekening gaat.

FOUTE FOUTENMARGES

Normaal moet een technische fiche de foutenmarge en de richting van vertekening correct vermelden. Dit gebeurt niet. De opgegeven foutenmarges zijn zonder betekenis omdat het niet om toevallige steekproeven

gaat (zie boven). Als de marges al bruikbaar zouden zijn, worden ze te klein ingeschat voor het type van getrapte steekproef dat gebruikt wordt (eerst huishoudens, dan individuen). Men probeert de uitval te verdoezelen door die ofwel te verzwijgen ofwel alleen de respons op de cruciale vraag (over de kiesintentie) te vermelden. Zo geeft men de misleidende indruk dat de respons zich tussen 85% en 95% situeert, terwijl het percentage van alle gecontacteerde personen dat heeft meegewerkt heel wat lager ligt. Bij de hooggeprezen 'face-to-face' peilingen van *La Libre Belgique* is de steekproefomvang zelfs onbepaald. Het bureau in kwestie weet waarschijnlijk niet hoe groot de uitval is omdat de interviewers niet wordt opgedragen dit bij te houden.⁽²⁾

Soms is er zelfs helemaal geen informatie over de peiling beschikbaar, terwijl de journalist van dienst de indruk wekt dat het om onbetwistbare waarheden gaat. "Zo zijn de Vlamingen..." Dat is het geval met de peiling in *'Doe de Stemtest'* van onze nationale omroep. Men doet wel een en ander om de indruk van 'wetenschappelijkheid' te wekken, maar de meest elementaire informatie om de peiling te beoordelen, is nergens te vinden.⁽³⁾ Het publiek en de politici worden wekenlang geconfronteerd met 'waarheden' die niet op hun waarde kunnen worden beoordeeld. In een politiek landschap waar de bevolking via de media veelvuldig met de resultaten van peilingen bestookt wordt, zouden *survey*-methodologen de waarde van de peilingen in het oog moeten kunnen houden om te waarschuwen tegen mogelijk misbruik.

"Ja maar, men kan toch een trend achterhalen als alle peilingen in dezelfde richting wijzen". Onder twee omstandigheden houdt dit

argument steek. Als meerdere peilingen die door een zelfde bureau zijn uitgevoerd met precies dezelfde methode (en met dezelfde fouten) een trend laten zien, dan kan men daar iets uit besluiten. Of als peilingen van meerdere bureaus met verschillende methoden dezelfde resultaten opleveren, dan moet dat ongeveer de te verwachten uitslag weergeven. In principe klopt dit. Het eigenaardige is echter dat vanaf een zeker ogenblik een zelfde bureau steeds vergelijkbare resultaten krijgt. Het keerpunt lijkt deze keer te liggen rond midden januari 2004. Sindsdien zaten in alle peilingen CD&V/N-VA in de lift naar boven en VLD/Mivant in die naar beneden. Het feit dat alle peilingen die beweging vertoonden, zou kunnen wijzen op een trend sinds de aanvang van dit jaar. De peiling van *La Libre Belgique* is hier interessant omdat ze een andere methodologie hanteert.⁽⁴⁾ Dat ongeveer duizend Vlamingen op amper tien dagen tijd volgens vastgelegde quota op adres bevraagd zijn, laat een vertekening vermoeden in de richting van de gemakkelijkst bereikbare respondenten. Het is niet uit te sluiten dat alle bureaus dezelfde trend vertonen omdat ze allemaal een gelijkaardige systematische fout meedragen: oververtegenwoordiging van de gemakkelijkst te contacteren kiezers.

De twijfel rond het inschatten van trends komt voort uit de ervaringen van de laatste week vóór de verkiezingen van 18 mei 2003. Van de vier peilingen tussen 10 en 17 mei had geen enkele de grote vooruitgang van SP.a/Spirit en de ineenstorting van Agalev voorzien. Men bleef het maar hebben over de nek-aan-nek race van VLD en CD&V. En nu? Als de werkelijke uitslag beduidend zou verschillen van de peilingen (*intussen weten we dit dus*), zal men beweren dat de laatste

dagen een verandering is opgetreden, of dat het verschil dient toegeschreven aan de onbesliste kiezers. Wie zal het ooit weten? Het is opvallend hoe pas in de peiling van 5 juni de 25% onbesliste kiezers de nodige aandacht krijgt. De reden hiervan is duidelijk... zo wapenen de media zich tegen elke mogelijke kritiek.

VANWAAR DIE BELANGSTELLING?

Als de omgang met peilingen zoveel vragen oproept, waarom hebben de politici er dan zoveel belangstelling voor? Zijn ze voor hen bruikbaar? Wellicht wel, als men niet alleen afgaat op wat erover in de media verteld wordt of als men intern over een continue stroom van gegevens beschikt. Ik zou durven beweren dat peilingen vooral bruikbaar zijn voor de media zelf én voor de journalisten. De dagen en weken erna worden ettelijke bladzijden gevuld met resultaten en reacties. Politieke commentatoren kunnen er ettelijke kolommen mee vullen, journalisten hun interviews rond b(r)ouwen. Men kan er politici mee opjagen en uit hun lood slaan. Op basis van resultaten van peilingen werpen journalisten zich in debatten met politici op als dé gezaghebbende vertegenwoordigers van de publieke opinie. Hiermee nemen zij voor een stuk de plaats in van het middenveld waarin de vertegenwoordigers van het volk hun antennes konden opsteken om aan te voelen wat bij de bevolking leefde. Nu lijken de media via peilingen de wensen van de 'vrijgekomen' kiezers te vertolken⁽⁵⁾, maar de resultaten ervan kunnen ook zelfvervullende profetieën worden. Reden te over dus om er heel erg kritisch tegenover te staan.

Tot slot. De kritiek op peilingen in de media is mee ingegeven door de bevinding dat de

geloofwaardigheid van ernstig uitgevoerd onderzoek naar de politieke opinie erdoor ondergraven wordt. Toch zijn er nogal wat verschillen tussen opinieonderzoek en de huidige peilingen in de media, ook al lijken ze naar vorm hetzelfde. In een studie van 1993 heb ik aangetoond dat ernstig onderzoek naar opinies zich van peilingen onderscheidt op minstens zeven punten.⁽⁶⁾ De hier behandelde grote zorg voor een toevallige steekproef, de uitvoerige aandacht voor het terugdringen van de non-respons en het inzicht daarin, en de volledige doorzichtigheid van het onderzoeksproces horen daarbij. Zo ook de aandacht voor de verwoording en de betekenis van de vragen. Geen overbodige luxe als men ziet met welke uitspraken men tegenwoordig de kijkers confronteert.

(1) Zie: Billiet, J. (2003), 'Over het adequaat meten van opinies en het zinvol interpreteren van opiniepeilingen', *Academiae Analecta*. Nieuwe Reeks nr. 16. Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 32 pp.; Billiet, J. (2000), 'De publieke opinie ondervraagd. Over de zin en onzin van opiniepeilingen'. Pp. 243-383 in B. Raymaekers en A. Van De Putte (eds.), *Krachten voor de toekomst. Lessen voor de eenentwintigste eeuw*. Leuven: Davidsfonds/UP.

(2) Ik haal deze informatie uit de verschillende technische fiches op de website van *Febelmar* (Federatie van Marktonderzoeksbureaus). Daarin wordt geen melding gemaakt van het gebruik van contactbladen waarin alle contacten geregistreerd worden, ook deze die niet in een afgewerkte vragenlijst uitmondten. Uit de informatie van deze bladen kan men nochtans veel leren over de aard van de non-respons.

(3) Ook niet op de website van *Febelmar* waar de technische fiches van politieke peilingen kunnen geraadpleegd worden.

(4) 'Face-to-face' interviews in trossjes afgenomen volgens bepaalde quota (seks, leeftijd...) in een aantal geselecteerde steekproefpunten.

(5) Deze gedachte werd uitgewerkt in J. Billiet (2004), *Op eigen kracht voor de ongebonden kiezer. Over veranderingen in de relaties tussen middenveld en politieke partijen tussen 1971 en nu*. Ward Leemans lezing, 17 mei 2004. KH Leuven, 36 pp.

(6) Billiet, J. (1993), *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*, Brussel, VUB Press / SOI KU Leuven, 200 pp.